

باسمه تعالی

## جوانی پررنج: صورت‌بندی گفتمان جوانی در دهه چهل شمسی در ایران

قاسم زائری<sup>۱</sup>

مجتبی طالبانی<sup>۲</sup>

### چکیده

این مقاله به بررسی صورت‌بندی گفتمانی «جوانی» در دهه چهل شمسی در ایران می‌پردازد که در آن، به واسطه افزایش نرخ رشد جمعیت و جوان شدن ساختار سنی، و نیز گسترش شهرنشینی، و تغییرات فرهنگی حول «جنبش‌های جدید» در سطح بین‌المللی پس از جنگ جهانی دوم، «جوانان» از یک واقعیت جمعیتی به یک «مسئله اجتماعی» بدل شدند. مقاله با اتکا به شیوه تحلیل گفتمان میشل فوکو و مبتنی بر اسناد دست‌اول تاریخی نشان می‌دهد که دست‌کم سه گفتمان اصلی در این دوره حول جوانی شکل گرفته است: نخست، گفتمان حقوقی - انضباطی که ابژه «جوان متمرّد» و مستعد بزهکاری را در پیوند با برنامه‌ها و توصیه‌های سازمان ملل متحد شناسایی کرده و با فاصله‌گرفتن از رویکرد صرفاً کیفری، بر «پیشگیری از جرم»، مراقبت و ایجاد نهادهایی چون دادگاه ویژه جوانان تأکید دارد؛ دوم، گفتمان جامعه‌شناختی که با محوریت مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی و در درون سازوکار پیشنهادی نماینده سازمان ملل، مسئله «جوان ناسازگار» را در چارچوب گذار و نیز شکاف نسلی فهم می‌کند و خواهان مداخلات نهادی، اصلاح نظام آموزشی، تقویت گفت‌وگوی بین‌نسلی و سامان‌دهی اوقات فراغت است؛ سوم، گفتمان دینی که جوانی را دوره‌ای بحرانی و مستعد گمراهی اخلاقی و جوان گمراه را محصول تضعیف ایمان دینی و دین‌زدایی تمدن جدید می‌داند و بر هدایت اخلاقی از طریق راهنمایان دینی و آگاهی‌بخشی به جوانان در قالب مباحثات مجامع علمی تأکید دارد. مقاله نشان می‌دهد که هر سه گفتمان جوانی، به‌رغم تفاوت‌هایشان، جوانان را به‌عنوان تهدیدکننده نظم و سنت قلمداد کرده و قائل به مراقبت و کنترل جوانان هستند و به‌رغم پررونق بودن بحث از مسئله جوانان در دهه چهل، هنوز شرایط امکانی تاریخی ضروری برای درک متفاوت از جوانی و ظهور سوژه «جوان مبارز» در دهه پنجاه شمسی و مقطع وقوع انقلاب اسلامی فراهم نشده است.

### واژگان کلیدی

مسئله جوانان، دهه چهل شمسی، گفتمان دینی، گفتمان جامعه‌شناختی، گفتمان حقوقی - انضباطی، جوان ناسازگار، جوان گمراه، جوان متمرّد.

<sup>۱</sup>دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

<https://orcid.org/۹۸۰۶-۰۳۹۲-۰۰۰۲-۰۰۰۰>

<sup>۲</sup>دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی، گرایش نظری - فرهنگی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

<https://orcid.org/۳۴۹-۴۵۷۴-۰۰۰۳-۰۰۰۰۹X>

# **A Youth Full of Suffering: The Formation of Youth Discourse in the 1340/1960s in Iran**

Qasem Zaeri<sup>1</sup>  
Mojtaba Teleqani<sup>2</sup>

## **Abstract**

This article examines the discursive formation of youth in Iran during the 1340/1960s. It argues that, as a result of rapid population growth, the rejuvenation of the country's age structure, accelerating urbanization, and the cultural transformations associated with the emergence of the "new social movements" in the post-World War II international context, young people were transformed from a demographic reality into a social problem. Drawing upon Michel Foucault's discourse analysis and a wide range of primary historical sources, the article identifies at least three major discourses on youth that emerged during this period. The first is the juridical-disciplinary discourse, which constructed the object of the "rebellious youth" as inherently prone to delinquency. Influenced by the recommendations and programs of the United Nations, this discourse moved beyond a purely punitive approach by emphasizing crime prevention, surveillance, and the establishment of specialized institutions such as juvenile courts. The second is the sociological discourse, developed primarily through the Institute for Social Studies and Research within the institutional framework proposed by the United Nations. It conceptualized the "maladjusted youth" in relation to the processes of social transition and the widening generation gap, advocating institutional interventions, educational reform, the strengthening of intergenerational dialogue, and the organization of youth leisure activities. The third is the religious discourse, which portrayed youth as a critical stage of life characterized by moral vulnerability and viewed the "misguided youth" as a consequence of the weakening of religious faith and the secularizing tendencies of modern civilization. Accordingly, it emphasized moral guidance through religious authorities and the education of young people within the framework of religious and scholarly forums. Despite their theoretical differences, all three discourses represented youth as a potential threat to social order and tradition, thereby legitimizing various forms of supervision, guidance, and control. The article further argues that, although debates surrounding the "youth question" became increasingly prominent during the 1960s, the historical conditions necessary for the emergence of a different conception of youth—embodied in the figure of the "revolutionary youth" that became prominent in the 1970s and during the Islamic Revolution—had not yet been established.

## **Keywords**

*Youth Question; 1340/1960s Iran; Religious Discourse; Sociological Discourse; Juridical-Disciplinary Discourse; Maladjusted Youth; Misguided Youth; Rebellious Youth.*

---

<sup>1</sup> Assistant Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

<sup>2</sup> PhD Graduate in Sociology, Theoretical-Cultural Concentration, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

## **Extended Structured Abstract**

### **Introduction**

Youth emerged as one of the most significant social concerns in Iran during the 1340/1960s (the 1340s in the Iranian calendar). This transformation was not merely the consequence of demographic growth but was closely intertwined with rapid urbanization, socioeconomic modernization, educational expansion, and profound cultural changes that reshaped Iranian society. The growing proportion of young people, together with the expansion of mass education, migration to urban centers, and increasing exposure to global cultural currents, brought youth into the center of political, social, and intellectual debates. Consequently, youth ceased to be regarded solely as a biological or age-based category and became a distinct social subject that attracted the attention of governmental institutions, academics, legal authorities, religious thinkers, and the mass media. This article investigates how the discourse of youth was historically constituted in Iran during this transformative decade. Rather than assuming that "youth" represents a natural or universal category, the study adopts the Foucauldian understanding that social categories are historically produced through systems of knowledge, institutional practices, and relations of power. From this perspective, youth is understood as a discursive construction whose meaning changes across historical contexts according to different configurations of power and knowledge. Therefore, the central concern of this research is not the objective condition of young people but the ways in which various discourses defined youth, identified its problems, and proposed specific mechanisms for governing and regulating this social group. The 1960s represented a decisive historical moment because modernization policies introduced extensive economic and social transformations while simultaneously generating new forms of social tension. Rapid industrialization, rural-urban migration, educational reforms, and cultural exchanges with the West altered traditional family structures and social relationships. These developments produced widespread concerns regarding juvenile delinquency, generational conflict, moral decline, educational challenges, and the integration of young people into a rapidly changing society. As a result, youth became an object of systematic observation, classification, intervention, and regulation. Previous studies on Iranian youth have generally focused either on demographic changes, political activism, or sociological characteristics of younger generations. While these studies have significantly contributed to understanding youth as a social phenomenon, they have paid relatively limited attention to the historical processes through which youth itself became an object of discourse and governmental intervention. This article addresses that gap by examining how different institutions and intellectual traditions participated in constructing particular representations of youth and how these representations shaped practical strategies for managing social order. Drawing upon Michel Foucault's discourse analysis, the article argues that discourses should not be understood merely as linguistic expressions but as productive systems that create objects of knowledge, define normality and deviance, and legitimize particular forms of institutional intervention. Through discourse, youth is transformed into a governable subject whose conduct can be observed, evaluated, corrected, and directed. Accordingly, the article explores the historical emergence of competing yet interconnected discourses that sought to define the nature of youth and prescribe appropriate responses to its perceived problems. The study ultimately demonstrates that despite their ideological differences, the dominant discourses of the 1960s shared a common concern with regulating youth and integrating young people into desirable social and moral orders. By reconstructing these discursive formations, the article contributes to a deeper historical understanding of youth in modern Iran while illustrating the intimate relationship between knowledge production, institutional power, and the governance of social life.

### **Methodology**

This research employs a qualitative historical approach grounded in Michel Foucault's discourse analysis. Rather than treating discourse as a collection of texts or linguistic expressions, the study understands discourse as a historically situated system of knowledge that produces particular objects, defines categories of normality and abnormality, and legitimizes specific forms of institutional intervention. Accordingly, the

objective is not to determine whether contemporary representations of youth were factually accurate, but to investigate how different actors constructed youth as a social problem, what assumptions informed these constructions, and what forms of knowledge and power emerged through them. The analytical framework is based primarily on Foucault's concepts of discourse, power/knowledge, subjectification, and governmentality. From this perspective, knowledge about youth cannot be separated from the institutional practices through which young people were observed, classified, disciplined, and guided. Discourses simultaneously define social realities and create mechanisms through which individuals become governable subjects. Consequently, the article analyzes youth not as a fixed demographic category but as a historically contingent object whose meaning was produced through interactions among legal institutions, academic knowledge, governmental organizations, religious authorities, and public debates. The empirical materials consist of a wide range of primary historical sources published during the 1960s in Iran. These include official governmental reports, parliamentary documents, publications of the United Nations and related international organizations, reports issued by juvenile justice institutions and social welfare agencies, sociological and educational journals, religious magazines, newspapers, and other contemporary publications addressing youth-related issues. The diversity of these sources makes it possible to reconstruct the dominant discursive formations rather than relying on a single institutional perspective. The analytical process involved several stages. First, relevant documents concerning youth, adolescence, juvenile delinquency, education, morality, family, and social change were systematically collected and reviewed. Second, recurring concepts, metaphors, categories, and explanatory frameworks were identified through close textual analysis. Third, these recurring patterns were examined to determine how they constituted coherent discursive formations with distinctive assumptions regarding the causes of youth-related problems, the identity of young people, and the appropriate forms of intervention. Finally, the relationships among these discourses were analyzed in order to identify both their differences and their shared underlying rationalities. Instead of focusing on individual authors or isolated texts, the analysis reconstructs broader networks of statements that circulated across different institutions and intellectual traditions. Particular attention is paid to the ways in which legal, sociological, and religious forms of knowledge converged around common concerns regarding the regulation of youth while simultaneously proposing different explanatory models and practical solutions. This approach makes it possible to reveal how apparently competing perspectives participated in the broader governmental production of youth as a distinct social category. Methodologically, the article does not seek to establish causal relationships in a positivist sense. Rather, it reconstructs the historical conditions that made specific ways of thinking about youth possible and socially legitimate. In doing so, it demonstrates how discourse functions as a productive force that shapes institutional practices, influences policy formation, and defines the boundaries of acceptable social conduct. The analysis therefore combines historical contextualization with Foucauldian discourse analysis to explain not only what was said about youth during the 1960s but also why particular representations became dominant and how they contributed to broader strategies of governing society.

### **Findings**

The analysis demonstrates that the discourse of youth in Iran during the 1960s was neither homogeneous nor unified. Instead, it was constituted through several interconnected yet competing discursive formations that emerged in response to the profound social transformations of the decade. Although these discourses differed in their intellectual foundations, explanatory frameworks, and proposed solutions, they collectively contributed to constructing youth as a distinct social category requiring continuous observation, guidance, and intervention. The study identifies three dominant discourses that played a central role in shaping public and institutional understandings of youth. The first and most influential discourse may be described as the juridical-disciplinary discourse, which primarily emerged through legal institutions, juvenile courts, criminological studies, governmental organizations, and welfare agencies. Within this discourse, youth was represented predominantly through the figure of the "rebellious youth." Adolescence was regarded as a transitional stage characterized by emotional instability, susceptibility to deviant behavior, and vulnerability to criminal influences. Juvenile delinquency was therefore interpreted not merely as an individual moral failure but as a social phenomenon requiring systematic governmental intervention. This discourse emphasized the establishment of specialized juvenile courts, correctional institutions,

rehabilitation centers, psychological assessment, and preventive educational programs. Rather than relying exclusively on punishment, it increasingly promoted surveillance, diagnosis, classification, and rehabilitation as modern techniques for regulating youthful behavior. In Foucauldian terms, disciplinary power gradually replaced purely punitive mechanisms by transforming young offenders into subjects whose conduct could be observed, corrected, and normalized through specialized institutions. The second dominant discourse is identified as the sociological discourse, which became increasingly influential through academic research, social policy debates, and professional discussions among sociologists, educators, psychologists, and social workers. Unlike the juridical perspective, this discourse shifted attention from individual misconduct toward broader processes of social transformation. Rapid urbanization, industrialization, migration, educational expansion, family change, and the widening generation gap were presented as the principal factors underlying youth-related tensions. Consequently, the central figure within this discourse was the "maladjusted youth," whose difficulties reflected structural disruptions rather than inherent personal deficiencies. Youth was understood as experiencing uncertainty, identity conflicts, weakened family authority, and challenges of adaptation within an increasingly complex modern society. Accordingly, solutions focused on expanding educational opportunities, strengthening family institutions, improving recreational and cultural facilities, promoting social participation, and implementing broader welfare policies capable of facilitating social integration. This discourse therefore framed youth issues primarily as consequences of modernization and advocated institutional reforms instead of purely legal control. The third discourse identified in the analysis is the religious discourse, which interpreted contemporary youth through a fundamentally moral and spiritual framework. Religious publications, clerical writings, and Islamic intellectuals portrayed modern social changes with considerable concern, emphasizing the perceived erosion of religious values under the influence of Western culture and secular modernization. Within this discourse, the dominant representation was that of the "misguided youth." Young people were believed to be particularly vulnerable to moral corruption because of declining religious commitment, weakening family authority, materialism, and the expansion of foreign cultural influences. Unlike the sociological discourse, which attributed youth problems primarily to structural transformations, religious thinkers emphasized ethical decline and spiritual alienation as the principal causes of social disorder. Consequently, they advocated religious education, moral guidance, strengthening Islamic identity, and reinforcing traditional ethical values as the most effective means of protecting youth and restoring social stability. Despite their significant ideological differences, these three discourses shared several fundamental assumptions. None regarded youth simply as autonomous social actors capable of defining their own identities independently. Instead, all three represented young people as subjects whose conduct required continuous guidance by legitimate authorities, whether legal experts, social scientists, educators, or religious leaders. Each discourse proposed different techniques of intervention, yet all contributed to expanding institutional involvement in the lives of young people. The analysis further demonstrates that these discourses collectively transformed youth into an object of governmental knowledge. Through legal regulations, sociological investigations, educational policies, religious instruction, and public debates, youth became increasingly visible as a population requiring specialized expertise and administrative attention. In this sense, the production of knowledge about youth functioned simultaneously as a mechanism of governance. Defining youth as vulnerable, deviant, maladjusted, or morally endangered justified the expansion of institutional practices designed to monitor, educate, discipline, and regulate this rapidly growing segment of society. Finally, the study shows that although political activism among young people expanded considerably during the late 1960s, the discourse of the "revolutionary youth" had not yet become dominant within the period examined. The prevailing representations remained largely centered on concerns of discipline, adaptation, morality, and social integration. The emergence of youth as an explicitly revolutionary political subject would become more visible during the following decade, when broader political transformations fundamentally altered the dominant discursive landscape surrounding Iranian youth.

## **Conclusion**

This study has examined the historical construction of youth in Iran during the 1960s through a Foucauldian discourse-analytical framework. Rather than approaching youth as a fixed demographic or biological

category, the analysis has demonstrated that it was historically constituted through interconnected systems of knowledge, institutional practices, and relations of power. The emergence of youth as a significant social issue was closely associated with the profound demographic, economic, cultural, and political transformations that accompanied Iran's modernization during this period. As these transformations intensified, youth increasingly became an object of governmental concern, scientific investigation, legal regulation, and religious reflection. The findings indicate that three dominant discourses—the juridical-disciplinary discourse, the sociological discourse, and the religious discourse—collectively shaped contemporary understandings of youth. Although each discourse relied upon distinct theoretical assumptions and proposed different strategies of intervention, they converged in representing young people as subjects requiring guidance, supervision, and regulation. Legal institutions emphasized discipline, surveillance, and rehabilitation; sociological perspectives stressed adaptation through educational and social reforms; and religious approaches advocated moral and spiritual guidance as the primary means of addressing youth-related concerns. These differences illustrate the plurality of intellectual responses to modernization while simultaneously revealing their shared commitment to governing youth through specialized forms of knowledge. From a Foucauldian perspective, the significance of these discourses lies not simply in their descriptions of young people but in their productive capacity to constitute youth as a governable social category. Knowledge concerning juvenile delinquency, education, morality, family relations, and social adjustment functioned as an integral component of broader governmental rationalities that sought to regulate individual conduct and maintain social order. Consequently, the institutional expansion of educational systems, welfare organizations, juvenile justice mechanisms, psychological expertise, and religious instruction should be understood not merely as responses to pre-existing social problems but also as mechanisms through which youth itself was continuously defined, classified, and governed. The study also highlights the importance of situating youth within its historical context. The dominant representations identified in the 1960s remained largely concerned with discipline, adaptation, and moral reform rather than political mobilization. Although political activism among younger generations expanded toward the end of the decade, the discourse of the "revolutionary youth" had not yet become the dominant framework through which youth was understood. Instead, the prevailing discourses primarily sought to integrate young people into existing social, legal, and moral structures. Only during the subsequent decade, under changing political circumstances, would revolutionary interpretations of youth gradually displace earlier forms of representation. By reconstructing these historical discursive formations, this article contributes to the historiography of modern Iran as well as to broader sociological studies of youth. It demonstrates that changing understandings of youth cannot be explained solely through demographic developments or social change but must also be analyzed in relation to historically specific configurations of discourse, knowledge, and power. More broadly, the findings illustrate how modern societies produce social categories through institutional practices that simultaneously generate knowledge, define norms, and organize mechanisms of governance. Future research may extend this analytical framework by examining the transformation of youth discourses during the 1970s and the Islamic Revolution, thereby providing a more comprehensive understanding of the historical evolution of youth as a political, cultural, and social subject in contemporary Iran.

## ۱. مقدمه

دهه چهل شمسی یکی از مهم‌ترین مقاطع تطور «جوانی» در ایران معاصر است. از یک‌سو تغییر در ترکیب جمعیت و رشد گروه سنی «جوانان» موجب شد تا مناسبات اجتماعی تحول یابد. صاحب‌الزمانی (۱۳۴۵) از این وضعیت و پیامدهای اجتماعی آن به «رستاخیز جوانان» یاد می‌کند و می‌نویسد: «بنا بر آمار در کشور ما اینک در حدود ۷۵ درصد جمعیت زیر ۳۵ و ۵۰ درصد جمعیت آن زیر ۲۰ سال قرار دارد» و اضافه می‌کند که «بدین ترتیب قشر حاکم ملت ما راه نسل جوان و مهم‌ترین مسائل ما را نیز مسائل آنان تشکیل می‌دهد» (Sahebolzamani, 1966, p. 4). از این‌رو جوانان از موضوعی جمعیتی به «مسئله اجتماعی» بدل شدند و گفتمان‌های مختلفی برای توضیح «جوانی» پدید آمد. بعلاوه تحولات اجتماعی دهه چهل شمسی در ایران مصادف با تحولات اجتماعی و فرهنگی پس از جنگ جهانی دوم به‌ویژه ظهور جنبش‌های اجتماعی

نوپدید در امریکا و اروپا در دهه شصت میلادی به‌ویژه جنبش جوانان و جنبش دانشجویی و حتی جنبش زنان است. بر این اساس «جوانان» عصیانگر به مسئله‌ای برای حکومت‌ها بدل شدند و حتی فراتر از سطح ملی در «سازمان ملل» مباحثی پیرامون جوانان مصوب شد.

در ایران نیز نظام سیاست‌گذاری حکومت پهلوی دوم ناگزیر از درپیش گرفتن گونه متفاوتی از سیاست‌گذاری فرهنگی برای حفظ نظم و کنترل اجتماعی شد، همچنان که در بین نیروهای سیاسی و اجتماعی مختلف نیز رفتارهای متفاوتی برای بسیج این بخش از جمعیت و مبارزه با حکومت مستقر در دهه پنجاه پدید آمد. تحلیل صورت‌بندی «جوانی» در دهه پنجاه شمسی و رقابت‌های گفتمانی شکل گرفته پیرامون ابدان و اذهان جوانان موضوع این مقاله نیست؛ اما تحلیل وضعیت جوانان و درک از جوانی در دهه چهل شمسی مقدمه بسیار مهمی بر تحولات اجتماعی و فرهنگی در دهه پنجاه و منتهی به وقوع انقلاب اسلامی است. از این رو این مقاله به گزارش گفتمان‌های جوانی در دهه چهل شمسی اختصاص دارد و چارچوب نظری - روشی انجام آن مبتنی بر شیوه کار میشل فوکو در شناسایی و تحلیل گفتمان‌هاست.

#### ۱-۱. هدف و سؤالات تحقیق

هدف اصلی انجام این پژوهش مرور وضعیت جوانان به‌مثابه مسئله اجتماعی در دهه چهل شمسی و توضیح گفتمان‌های شکل گرفته پیرامون جوانی در این مقطع از تاریخ ایران معاصر است. از این رو سؤال اصلی مقاله عبارت است از این که: صورت‌بندی گفتمان جوانی در دهه چهل شمسی چیست؟

#### ۱-۲. اهمیت و ضرورت

بررسی «مسئله جوانان» در دهه چهل شمسی مقدمه‌ای برای فهم چرایی و چگونگی وقوع انقلاب اسلامی در اواخر دهه پنجاه شمسی است. محور اصلی انقلاب را «جوانان مبارز» تشکیل می‌دادند و این جوانان علاوه بر این که محصول یک رخداد جمعیتی برآمده در دهه چهل بودند، به‌علاوه در نتیجه فهم حکومت پهلوی از «مسئله جوانان» و نوع سیاست‌گذاری‌هایی که برای مواجهه با این پدیده در پیش گرفت به عرصه مبارزه و مخالفت با نظم مستقر گرایش یافتند. از این رو تمرکز بر مسئله جوانان و تکنولوژی‌های گفتمانی حکومت پهلوی برای مواجهه با آنان می‌تواند به فهم دقیق‌تر وقوع انقلاب اسلامی کند. ارائه گزارشی از وضعیت جوانان به‌مثابه مسئله اجتماعی در دهه چهل ضمناً گزارشی از کرد و کار جامعه‌شناسی ایران در این مقطع نیز هست. در واقع یکی از اولین نمودهای نهادهای جامعه‌شناسی در ایران که مترادف با تأسیس «مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی» در ایران است، مواجهه تحلیلی با مسئله جوانان در دهه چهل و تلاش برای فهم آن و ارائه رویکردهای سیاست‌گذارانه در قیاس با دیگر تحلیل‌ها و گفتمان‌ها در این باره است. از این رو و به‌منظور فهم موقعیت و جایگاه نهادهای جامعه‌شناسی در ایران معاصر ضرورت دارد کردار نهادهای آن مورد بررسی قرار گیرد و برگزاری سمینار مسائل اجتماعی شهر تهران و مواجهه تحلیلی با «مسئله جوانان» ضرورت دارد.

وقوع انقلاب اسلامی و امیدآفرینی آن در بین بخش‌های مختلف جمعیت و نیز وقوع جنگ تحمیلی و نیاز کشور به تضمین تأمین نیروی نظامی در آینده همگی موجب شد تا در دهه شصت با یک جهش در موالید مواجه شویم و وضع جامعه ایران در دو دهه اخیر مجدداً تحت‌تأثیر «مسئله جوانان» بوده است. بررسی تجربه جهش جمعیتی دهه چهل و مسائل اجتماعی ناشی از آن می‌تواند به سیاست‌گذاری و فهم نوع مواجهه با جوانان و «مسئله جوانان» در وضع فعلی یاری رساند.

#### ۲. پیشینه پژوهش

در پژوهش‌های مختلف تاریخی به ابعاد متفاوتی از ابعاد فرهنگی به‌ویژه مسئله جوانان در ایران معاصر توجه شده اما تاکنون اثر مستقل جامعه‌شناختی در باب مسئله جوانان به‌ویژه در دهه ۴۰ شمسی انجام نشده است. از میان پژوهش‌های موجود می‌توان به سه مورد اصلی اشاره کرد:

نخست شیرین کریمی (۱۳۹۵) در پایان پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «مطالعه مناسبات سیاست‌مداران پیر و جوان از مشروطه تا دهه چهل شمسی» به تحولات جوانی در دهه چهل توجه کرده است. محور اصلی پژوهش او به تحلیل دوگانه‌ی جوانی/پیری در میدان سیاست ایران اختصاص دارد و نشان می‌دهد که این دوگانه سازوکاری برای حفظ ساختارهای قدرت سیاسی بوده است. در این نگاه جوانی و پیری بیشتر ابزارهایی برای تمایزگذاری

و مشروعیت بخشی در عرصه سیاست‌اند تا واقعیت‌های زیستی یا روانی. نتیجه‌گیری او این است که دوگانه‌ی جوانی/پیری در عمل به گونه‌ای منحرف‌کننده عمل کرده و بیش از آنکه امکان تغییرات اساسی در ساختار قدرت را فراهم کند، به تثبیت همان ساختارها کمک کرده است.

آرش حیدری و معصومه شقاقی (۱۳۹۸) نیز در مقاله «مسئله‌مند شدن جوانی: مطالعه‌ای تاریخی درباره رؤیت‌پذیر شدن جوانی در ایران معاصر» با اتکا به رویکردی دیرینه‌شناسانه نشان می‌دهند که جوانی در ایران معاصر یک برساخت اجتماعی و محصول شبکه دانش - قدرت است و نه یک واقعیت طبیعی. آنها معتقدند که از دهه ۱۳۲۰ به بعد نوعی زیست‌سیاست شکل گرفت که به سازمان‌دهی، تربیت و کنترل جمعیت پرداخت و در این چارچوب، دسته‌بندی‌هایی چون کودک، جوان و پیر ساخته و تثبیت شد. از جمله این که در لحظات آغازین ظهور جوانی در تاریخ ایران معاصر، با زبان بحران، انحطاط و آسیب فهمیده شد و همین رویکرد تا امروز نیز در بخش زیادی از سیاست‌گذاری‌ها و پژوهش‌ها تداوم یافته است.

هرچند در جهت‌گیری کلی، این مقاله به آنچه موردنظر پژوهش حاضر است نزدیک می‌شود؛ اما اولاً نسبت به تعدد گفتمان‌های شکل گرفته پیرامون «مسئله جوانان» از جمله گفتمان دینی در دهه چهل شمسی و تمایزات آن با گفتمان جامعه‌شناختی غفلت دارد. ثانیاً به واسطه بسط نگرش آسیب‌شناسانه به جوانی تا امروز توان درک جوانی به مثابه امری مولد و پیشران جریان‌های سیاسی و اجتماعی در مراحل بعدی آن در انقلاب اسلامی و نیز جنگ هشت‌ساله و پس از آن را از دست می‌دهد.

کار بعدی که نیاز به بررسی دارد رساله کارشناسی‌ارشد خانم ابطی (۱۴۰۱) با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی چگونگی تبدیل جوان به ابژه سیاست‌گذاری علمی در ایران، مطالعه موردی: بررسی تأسیس رشته مطالعات جوانان» است. ابطی در رساله خود با تمرکز بر تاریخ تأسیس رشته مطالعات جوانان در ایران (۱۳۸۴)، نشان می‌دهد که جوانان چگونه در طول زمان به ابژه‌ای برای سیاست‌گذاری علمی بدل شدند استدلال اصلی او این است که تعریف گفتمانی از جوانی همواره در حال تغییر بوده و این تغییرات بستر لازم برای نهادینه‌سازی مطالعات جوانان را فراهم کرده است. او دو گفتمان متمایز را بازشناسی می‌کند:

گفتمان اوقات فراغت (دهه ۱۳۷۰): جوانی عمدتاً در پیوند با فراغت، سرگرمی و نیز مخاطراتی چون بیکاری و انحراف فهمیده می‌شد. جوانان بیشتر در نسبت با خانواده، مدرسه و دانشگاه تعریف می‌شدند و به عنوان مسئله‌ای مستقل موضوع سیاست‌گذاری نبودند.

گفتمان جوان‌شناسی کاربردی (دهه ۱۳۸۰): با رشد جمعیت جوان پس از جنگ و ورود نسل سوم انقلاب به عرصه اجتماعی، سیاست‌گذاران جوانان را فرصتی برای توسعه و سرمایه‌ای سیاسی تلقی کردند. این تغییر موجب شد نیاز به شناخت علمی و دقیق از جوانان مطرح شود و رشته مطالعات جوانان به عنوان نهادی دانشگاهی شکل بگیرد. ابطی تأکید می‌کند که این تغییر گفتمانی از جوان به مثابه مسئله به جوان به مثابه فرصت، همراه با مداخلات سیاست‌گذاران، زمینه نهادی‌شدن دانش جوانان را فراهم کرد. تأسیس این رشته در واقع نشان‌دهنده لحظه‌ای است که جوانان هم‌زمان موضوع مطالعه علمی و ابزار سیاست‌گذاری شدند.

### ۳. ملاحظات نظری و روشی

حکومت پهلوی شکلی از دولت مدرن است. از نظر فوکو قدرت در اجتماع مدرن، نظامی از روابط مبتنی بر دانش، (شبکه دانش / قدرت) است که فرد را درون خود جا می‌دهد (Foucault, 2008, p. 84). از نظر او در دوره مدرن گذاری از اپاراتوس<sup>۱</sup> انضباطی به اپاراتوس امنیت و کنترل با محوریت محاسبات آماری مربوط به خلق جمعیتی بهنجار برای رسیدن به هدفی مطلوب رخ داده است. از این منظر برای اپاراتوس امنیتی که فوکو از آن به «حکومت‌مندی» یاد می‌کند، توجه به مسئله «جمعیت» ضروری است: جمعیت صرفاً یک محصول آماری نیست بلکه برساخت یا کشف یک سوژه خاص است. از این حیث، حکومت‌مندی هدایت رفتار افراد است و قدرت از تکنیک‌های مختلفی برای انقیاد ابدان و کنترل جمعیت و تولید سوژه‌های بهنجار استفاده می‌کند (Dean, 1999, p. 11). همچنان که دولت مدرن در ایران دوره رضاخان برای ساماندهی جمعیت و رویت‌پذیرسازی افراد و گروه‌ها (نظیر عشایر و زنان و روحانیون) از تبدیل آنها به آمار از طریق تصویب قوانین جدید سبلی و سربازی و کشف حجاب و نیز تأسیس سازمان‌هایی نظیر سازمان پرورش افکار و تکنولوژی سخنرانی بهره برد، در دوره پهلوی دوم نیز با تغییر ترکیب جمعیت و ظهور آنچه «مسئله جوانان» نامیده شد، صورت تازه‌ای از حکومت‌مندی که متضمن گفتمان‌سازی به منظور انقیاد جوانان است ظهور یافت. برای شناسایی گفتمان‌های شکل گرفته در

<sup>۱</sup> Apparatus

دهه چهل شمسی از شیوه فوکو در شناسایی و تحلیل گفتمان‌ها سود می‌بریم. از نظر فوکو گفتمان متشکل از تعداد محدودی از گزاره‌هاست که بتوان شرایط لازم برای وجود آن را تعریف کرد. این ترکیب قاعده‌مند گزاره‌ها در ضمن معنادر کردن جهان، خود در کار محدود کردن امکان معناداری است و از این حیث با آنچه وبر «صورت مثالی» می‌نامد و امری بی‌زمان است، تفاوت دارد؛ گفتمان خود «پاره‌ای از تاریخ است» و «محدودیت‌ها، تقسیم‌بندی‌ها، تحولات و صورت‌های خاص زمانمند خود را تحمیل می‌کند» (Foucault, 2013, p. 184).

### ۳-۱. شیوه انجام تحقیق

محور اصلی کار فوکو در تحلیل گفتمان، شناسایی «گزاره» یا «حکم» است. گزاره صرفاً جمله نیست: «گزاره، بیان یا کنشی از راه کلام است... که دارای اعتبار است» (Mills, 2010, p. 109) و هرگاه بتوانیم وحدت و «نظامی از پراکندگی» را در بین توده بی‌شکل عبارات و گزاره‌ها کشف و توصیف کنیم، یک صورت‌بندی گفتمانی را شناسایی کرده‌ایم (Dant, 1991: 129). از همین رو، او در بررسی احکام و گزاره‌ها چهار عنصر اصلی را مد نظر قرار می‌دهد: «وحدت موضوع احکام»، «وحدت شیوه بیان احکام»، «وحدت نظام مفاهیم احکام» و «وحدت بنیان نظری احکام» که در کنار هم صورت‌بندی یک گفتمان را شکل می‌دهند (Dreyfus & Rabinow, 1999, pp. 138–158). گفتمان «زبان خاصی را برای صحبت درباره موضوعی پدید می‌آورد و کمک می‌کند تا «موضوع به طریقه خاصی بر ساخته شود» (Hall, 1992: 290).

در این مقاله با اتکا به گزاره‌ها و احکام شکل گرفته پیرامون مسئله جوانان و جوانی در دهه چهل شمسی و نظم‌بخشی به آنها، به تحلیل گفتمان جوانی و شناسایی سه گفتمان اصلی که امکان سخن‌گویی در مورد «جوانان» را فراهم ساخته و متعاقب آن سوژه «جوان» را شکل دادند، پرداخته می‌شود. واحد تحلیل، گزاره‌هایی<sup>۱</sup> هستند که در متون منتشرشده در دهه چهل شمسی، به طور مستقیم یا غیرمستقیم به «جوانان»، «جوانی»، «مسئله جوانان»، «نسل جوان» یا مشتقات آن اشاره دارند و حاوی نوعی حکم، توصیف، تبیین، داوری ارزشی یا توصیه سیاستی هستند. به‌منظور شناسایی گفتمان‌ها، به آرشیو و منابع دست‌اول از جمله نوشته‌های منتشرشده شامل مقالات، مجلات و سالنامه‌های آماری و اسناد رسمی در دهه چهل شمسی رجوع شده است. جامعه آماری مورد بررسی شامل مرور متون تحلیلی و سیاستی مکتوب منتشرشده به زبان فارسی پیرامون وضعیت فرهنگی و اجتماعی جامعه ایران در فاصله سال‌های ۱۳۳۵ تا اوایل دهه ۵۰ شمسی (مانند گزارش‌های رسمی دولتی نظیر سالنامه‌های آماری ۱۳۳۵ و ۱۳۵۵، گزارش سازمان ملل تحت عنوان «سازمان ملل متحد و تبهکاری جوانان در ایران»، گزارش سمینارهای علمی نظیر «سخنرانی‌ها و گزارش‌ها در نخستین سمینار بررسی مسائل اجتماعی شهر تهران»، اساسنامه مجامع فرهنگی و اجتماعی نظیر «مجمع علمی نجات نسل جوان»، مقالات و تحلیل‌های صاحب‌نظران فرهنگی و اجتماعی در مجلات دانشگاهی (نظیر «مجله مسائل ایران» و «مجله حقوق امروز») و حوزوی («مجله درس‌هایی از مکتب اسلام» و نظایر آن) است که به نحوی به موضوع جوانان پرداخته‌اند.

### ۴. یافته‌های تحقیق

#### ۱-۴. درآمدی بر تحولات جمعیتی ایران

در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میزان رشد جمعیت ایران از سطح پایینی برخوردار بوده است (Ashefteh Tehrani, 1985 p.23). به‌ویژه نابسامانی‌های ناشی از وقوع جنگ جهانی اول و رخداد «قحطی بزرگ» که طی آن قریب به نیمی از جمعیت کشور از بین رفت، نشان‌دهنده وخامت وضع اجتماعی و جمعیتی کشور است. نازل بودن سطح بهداشت و درمان، گسترش بیماری‌های واگیر، بدی تغذیه و همچنین عدم ثبات اجتماعی و سیاسی کشور موجب شد تا اوایل دهه ۱۳۰۰ میزان متوسط رشد سالانه جمعیت به حدود ۰/۷ درصد برسد. با روی کار آمدن رضاخان و ثبات سیاسی نسبی در کشور و کاهش ناامنی و مرگ‌ومیر میزان متوسط رشد جمعیت در دهه ۱۳۱۴-۱۳۰۵ و نیز از ۱۳۱۵-۲۴ به ترتیب به ۱/۲ درصد و ۱/۵ درصد افزایش پیدا کند. وقوع

<sup>۱</sup> propositions/statements

جنگ جهانی دوم و فروپاشی سریع ساختار سیاسی و نظامی کشور هرچند موجب اشغال کشور شد؛ اما به ساختار کلی جمعیت کشور آسیب جدی نرساند و خصوصاً با خروج نیروهای متفقین و افزایش سطح رفاه عمومی بازم به نرخ رشد جمعیت افزوده شد. به نحوی که در دهه ۳۴-۱۳۳۵ به ۱/۵ درصد در سال و در دهه ۱۳۳۵ - ۱۳۴۵ به ۳/۵ درصد در سال و در دهه ۵۴-۱۳۴۵ با کاهش ناچیزی به معادل ۲/۸ درصد در سال رسید (Javan, 1988, p. 263). در نتیجه جمعیت ایران از حدود ۱۶ میلیون نفر در سال ۱۳۳۵ با افزایش دو برابری به حدود ۳۴ میلیون نفر در سال ۱۳۵۵ افزایش یافت که از میزان نرخ رشد جمعیت در سطح جهان نیز بالاتر بود. چنین افزایش شتابانی پیامدهای ویژه‌ای برای ترکیب ساختار جمعیتی کشور داشت. این مسئله در آحاد گوناگون بر ترکیب جمعیتی تأثیر نهاد و این نیز به نوبه خود مسائل گوناگونی را در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و روانی موجب گردید از جمله می‌باید به جوان‌تر شدن ساختار جمعیت اشاره کرد (Statistical Center of Iran, 1966; Statistical Center of Iran, 1976).

اولین نشانه‌های ملموس جوان شدن ساختار جمعیت کشور در سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۳۵ آشکار شد که بر مبنای آن، ۶۵/۶ درصد جمعیت کشور زیر ۲۹ سال بودند و از این مقدار ۴۲/۱ درصد به گروه‌های سنی زیر ۱۵ سال تعلق داشت. به عبارتی در سرشماری سال ۱۳۳۵ کل جمعیت ایران ۱۸۹۵۴۷۰۴ نفر و جمعیت شهرنشین ۵۹۵۳۳۶۳ نفر بود (Statistical Center of Iran, 1956). طبق آمار، بین سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵، چه در گروه سنی ۱۴-۰ ساله و چه در گروه سنی ۲۴-۱۵ جمعیت ایران جوان‌تر شده است. جوانی جمعیت ایران حتی با معیارهای آسیائی یا جهان سوم نیز از میزان بالایی برخوردار بوده است. در سال ۱۳۵۵ ۱۸/۹ درصد از جمعیت ایران در گروه سنی ۲۴-۱۵ ساله قرار داشته است. در عین حال دو سوم از جمعیت زیر ۳۰ سال بوده است. در این سال میانگین سنی ۲۲/۴ بوده است (Social Indicators of Iran, 1978, p. 32).

افزایش جمعیت و جوان‌تر شدن آن با پدیده تازه رشد شهرنشینی همراه شد. جمعیت عموماً در شهرهای بزرگ نظیر تهران متمرکز شد. به‌طور کلی از نیمه دوم سال‌های ۱۳۳۰ شهرنشینی در ایران از آهنگ سریعی برخوردار شد. نرخ رشد متوسط جمعیت شهری بین سال‌های ۳۵ تا ۴/۹ درصد بوده در حالی که رشد جمعیت روستاها در همین دوره ۱/۶ درصد بوده است (Bzorgmehr, 1982 p.40). بین سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵ از ۱۵ میلیون نفر افزایش جمعیت ۳ میلیون نفر به تهران و ۳/۸ میلیون نفر به شهرهای بالای صدهزار نفر اضافه گردیدند. و در سال‌های ۱۳۵۰ بیش از نیمی از جمعیت تهران متولد این شهر نبودند که خوبی نشان دهنده پدیده مهاجرت به‌عنوان سومین رخداد مهم جمعیتی در این دهه هاست (Ibid, p.55). جالب آن است که در میان مهاجرین داخلی بیشترین تعداد (۲۴/۵ درصد) متعلق به گروه سنی جوانان (۱۵-۲۴) بوده و وزن نسبی این گروه سنی را در شهرهای بزرگ افزایش داد (Ibid, p.90). به نحوی که در اواسط دهه ۵۰ ایران به‌مراتب جوان‌تر از گذشته شد (گروه سنی ۲۴-۱۵ ساله حدود ۱۹ درصد جمعیت یا ۶/۴۰۰/۰۰۰ را در بر می‌گیرد). نزدیک به ۴۷ درصد از جمعیت ساکن شهرها هستند و اکثر آنها در شهرهای متوسط و بزرگ متمرکز شده‌اند. باتوجه به رشد طبیعی جمعیت شهرها و همچنین مهاجرت جوانان به شهرهای بزرگ نسبت جوانان به کل جمعیت شهری با آهنگ شتابانی افزایش می‌یابد و حدوداً بیش از ۵۰ درصد جوانان را در شهرها (تقریباً بین ۳/۵۰۰/۰۰۰ تا ۳/۲۰۰/۰۰۰) می‌توان سراغ گرفت (Ibid, p.146).

بدین ترتیب چنین تغییرات شتابانی در ترکیب جمعیت کشور تدریجاً امر جمعیتی را به مسئله اجتماعی بدل کرد. در نخستین «سمینار بررسی مسائل اجتماعی شهر تهران» وضعیت جمعیتی تهران این‌گونه صورت‌بندی می‌شود: «جمعیت تهران، اصولاً جمعیت جوانی است ولیکن از جمعیت کل ایران پیرتر می‌باشد. به‌طوری که میانه‌سنی برای کل ایران، و هر دو جنس ۲۰/۲ سال است، یعنی نصف افراد جمعیت ایران از ۲۰/۲ سال کمتر ندارند و نصف از ۲۰/۲ سال بیشتر ندارند. در تهران میانه‌سنی، برای افراد هر دو جنس ۲۱/۷ سال و برای مردان از این مقدار هم بیشتر و ۲۲/۲ سال است که این خود نماینده وجود داشتن تعداد زیادی مرد بیشتر از ۲۰ ساله، در این شهر است. زنان تهران از مردان جوان‌ترند، به‌طوری که میانه‌سنی آنان ۲۱ سال است. طبق ارقام سرشماری سال ۱۳۳۵ معدل سن افراد جمعیت شهر تهران ۲۴/۷ سال می‌باشد و بدین ترتیب جوانی جمعیت تهران، به‌صورت دیگر و مجدداً تأیید می‌گردد» (Social Issues of Tehran, 1962, pp. 52-53).

الف. گفت‌وگو - انضباطی: جوانان متمرکز

گفتمان حقوقی - انضباطی «مسئله جوانان ناساز با اجتماع» را در پیوند «سرپیچی و تمرد» از قوانین و جرم و تبهکاری می‌فهمد: «متأسفانه چندی است میزان جرائم جوانان به نحو قابل مقایسه‌ای قوس صعودی را پیموده و هر روز با صحنه‌های وحشتناک رقص مرگ هم‌وطنان خود بر بالای چوبه‌های دار روبه‌رو هستیم» و ضروری است بدو عوامل ایجادکننده «زدیاد جرائم جوانان»<sup>۱</sup> را بشناسیم (Amidi Nouri, 1963, p. 70).

جوانی مستعد وقوع جرم است: چون جوانان از «تربیت صحیح» برخوردار نبوده و با «متدهای علمی و فرهنگی نوین» پرورش نیافته‌اند، لذا «قوای روحی و دماغی» آنها رشد کافی نداشته و در «منجلاّب فساد و تباهی» غرق شده و «حوادث شوم و غیرقابل جبرانی» برای جامعه پدید آورده‌اند (Amidi Nouri, 1963, p. 60). از این منظر «مجرمین جوان» محصول «شرایط» هستند: از یکسو تحت تأثیر عوامل درونی مرتبط با «شخصیت مجرم» نظیر وراثت، نژاد و جنس، وضع روحی، مقتضیات حاملگی و زایمان (امراض عفونی مادر) و از سوی دیگر متأثر از عوامل بیرونی نظیر کانون خانوادگی، محیط خانواده در دوران کودکی، محیط اقتصادی و وضع جغرافیایی هستند که آنها را به سوی «تبهکاری» سوق می‌دهد (Mokri, 1963, p. 41). باین‌حال تأکید می‌شود که امروزه و در جهان جدید مجازات دیگر «جنبه انتقامی» ندارد؛ بلکه هدف، «تربیت مجرمین» و جلوگیری از تکرار جرائم مشابه است: راه حل «پیشگیری از جرم» است و مادامی که «ریشه‌ها و زمینه‌های اصلی» جرم رفع نشود «در زندان‌ها گشاده است» (Hoghough-e Emrooz, 1963, p. 10). از این‌رو در گفتمان حقوقی دهه چهل شمسی، جوانان به‌مثابه افراد متمردی بازنمایی می‌شوند که البته مواجهه کیفری با آنها راه به جایی نمی‌برد و با تأکید بر ضرورت «پیشگیری از جرم»، باید از طریق «مراقبت» آنها را به عناصر «سودمند» برای اجتماع تبدیل کرد.

در همین فضای کلی است که در سال ۱۳۴۰ وزارت بهداری به پیشنهاد «انجمن ملی حمایت از کودکان ایرانی» و با پشتیبانی وزارت دادگستری، درخواستی مبنی بر نیاز به طراحی یک «برنامه پیشگیری دقیق علمی جهت تبهکاری جوانان در ایران» به سازمان ملل متحد ارائه می‌دهد و طبق آن مقرر شد «کارشناسی از طرف سازمان ملل متحد، به ایران اعزام گردد تا درباره چگونگی اشکالات، امکانات، متخصصین موجود و مؤسسات مربوط اطلاعات لازم را کسب نموده، گزارشی تهیه نماید و براساس اهمیت گزارش با وزارتخانه‌های مربوط، مؤسسات دولتی و غیر دولتی تماس گرفته و با در نظر گرفتن کامل امکانات، برنامه‌های طرح و پیشنهاد کند و به سازمان ملل متحد جهت استفاده از کمک‌های فنی ارسال دارد». دکتر احوارد گالوی، «رئیس اداره دفاع اجتماعی سازمان ملل متحد» که مسئول فعالیت‌های بین‌المللی در موارد پیشگیری از جنایات و درمان تبهکاران را به‌عهده داشت مأموریت یافت به مدت سه هفته در اسفند ۱۳۴۰ به ایران مسافرت نماید (Shabestari, 1964, p. 61). گالوی در مقدمه گزارش نهایی خود به وضعیت بغرنج «تبهکاری جوانان» و ضرورت پیشگیری از آن به‌ویژه در «کشورهای که از نظر اجتماعی و اقتصادی، به‌تندی در حال تحول و پیشرفت» هستند اشاره می‌کند و ضمن اشاره قطعنامه اخیر مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۵۹ خواهان ایفای نقش بیشتر سازمان ملل متحد به «مسئله بزهکاری جوانان و ناسازگاری‌های اجتماعی مشابه آن» می‌شود (Galloway, 1963, p. 5). او پس از نوشتن مقدماتی درباره «علل جرم جوانان و آمارهایی از بزهکاری آنان»، دو راهبرد اصلی پیشنهاد می‌کند: نخست «رسیدگی دقیق به وضع جوانانی است که در حال حاضر از نظر قانونی باید تحت مراقبت و تعقیب قرار گیرند؛ تا بدین‌وسیله از جنایات و رفتارهای متعدیانه بعدی جلوگیری شود» و دوم، «اجرای یک برنامه وسیع ... که زمینه‌های نامساعد را که ممکن است، جوانان را به تبهکاری وادارد از میان ببرد و به جوانانی که نیازهایی دارند، قبل از آنکه مرتکب جرمی شوند، دسترسی پیدا کرده، حتی‌المقدور به رفع نیازمندی‌های آنان مبادرت شود» (Ibid, p. 7). برای هر یک از راهبردها او یک پیشنهاد عملیاتی دارد:

یک. تأسیس دادگاه ویژه جوانان

باید قانونی برای «رسیدگی جداگانه به مسئله جوانان» تنظیم شود و هر چه زودتر به اجرا درآید. «ماده اصلی قانون، ایجاد یک دادگاه جوانان، یا یک محل موقت جهت نگاهداری جوانان - تا تصمیم نهائی دادگاه - و یک مرکز آموزشی و ترمیمی می‌تواند باشد». او اشعار می‌دارد که «همه بر این نظر متفق‌اند که قاضی دادگاه جوانان، علاوه بر تبحر در اصول حقوقی و قوانین مربوط، باید تفاهم و اطلاع کافی در مورد مسائل اجتماعی به‌طور کلی و در مورد رفتار جوانان به

<sup>۱</sup> گزارش راسخ (۱۳۴۱) در «سمینار بررسی مسائل اجتماعی شهر تهران» از کیفیت جرایم جوانان راهگشاست: «آمارها حکایت می‌کند که جرم‌های خاص شهری در تهران به‌سرعت روبه‌افزایش است. از جمله این جرم‌ها بزهکاری جوانان و نوجوانان است. باندهایی از جوانان تشکیل می‌شود و دست به خلاف و زدنی و مانند آن می‌زنند. اینان اگر سرقت می‌کنند، هدف آنان واقعاً سرقت نیست، ابراز شخصیت و اظهار کینه و عصبانیت به جامعه‌ای است که نسل جوان را به بازی نمی‌گیرد و مجالی برای اثبات وجود به جوانان که بالطبع خواهان خوندنمایی هستند، عرضه نمی‌کند. بسیاری از جوانان بزهکار وابسته به خانواده‌های فقیر نیستند و حتی پاره‌ای از جوانان طبقات متوسط و متوسط روبه‌بالا، باندهای زدنی و مانند آن را می‌سازند» (Ibid, p. 329).

طور اختصاصی داشته باشد» و متذکر می‌شود که «دادگاه نمونه جوانان لازم است خارج از محیط دادگستری، در محل مخصوص نگاهداری جوانان، باشد تا از آموختن زیاده‌تر جوانان به دادگاه‌ها و همچنین بردن جوانان به دادگاه‌های جنائی و مشاهده صحنه‌های خاص آنها جلوگیری شود» (Ibid, p.8).

دو. انجام تحقیقات اجتماعی در مورد جوانان

گالوی به فقدان آمار دقیق از بزهکاری جوانان و اثر تحولات اجتماعی و توسعه شهرنشینی بر روی آنان اشاره می‌کند و خواهان «پژوهش و تحقیق» می‌شود: «برای پیشرفت و تشکیل یک برنامه پیشگیری سالم، باید اطلاعات لازم در مورد اشکالات و علل در دست باشد» و توضیح می‌دهد که در «اولین کنگره سازمان ملل در خصوص پیشگیری از جرم و درمان مجرمان» در سال ۱۹۵۵ در ژنو در پیشنهادی نهایی «پژوهش و تحقیق درباره جرم‌شناسی و علل تبهکاری جوانان، سرآمد کلیه پیشنهادهای قرار گرفت» و از همین رو با عطف به پیشنهاد اول، - «داره برنامه دادگاه جوانان» - «ناچار باید تحقیقات اجتماعی را درباره بزهکاری جوانان در ایران تشویق نماید و از کلیه افراد صاحب صلاحیت، در این امر دعوت به همکاری کند». در گزارش گالوی تصریح می‌شود که «بدیهی است یکی از بهترین مراجع در این مورد، «مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران» خواهد بود» و توضیح می‌دهد که نخستین گام «برای انجام تحقیق در علل ارتکاب جرم جوانان»، تشکیل «انجمنی از دانشمندان امور اجتماعی ایران» به‌منظور بررسی موضوع جوانان و «ارائه طرح یک برنامه صحیح علمی را در این زمینه» باشد. این اجتماع که «آن را سمینار یا سمپوزیوم می‌شود نامید»، بهترین راهی است که می‌توان تجربیاتی که این دانشمندان تاکنون شخصاً آموخته‌اند، یکجا جمع‌آوری کرده و در این باره مورد استفاده قرار داد. استفاده از ظرفیت جامعه‌شناسان و دانشمندان اجتماعی ایران برای توضیح مسئله جوانان بخشی از پیشنهادهای گزارش مأمور سازمان ملل است که زمینه پیوند جامعه‌شناسان و مسئله جوانان می‌شود و کمی بعدتر با برگزاری «سمینار مسائل اجتماعی شهر تهران» توسط مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران در سال ۱۳۴۲ (مطابق با خواست گالوی) محقق می‌شود. گالوی تأکید می‌کند که «طرح این کنفرانس ملی باید با دقت زیادی ریخته شود. سخنرانی‌ها باید با مطالعه تهیه شده و هر چه بیشتر جوانب مختلف موضوع را ذکر نماید. برای تشکیل یک چنین کنفرانسی کمیته مشاورت که قبلاً ذکر آن رفت، باید نقش اصلی و مسئولیت اولیه را عهده‌دار شود» (Ibid, p.10).

#### ب. گفت‌وگو با جامعه‌شناسان: جوانان ناسازگار

چنان که گفته شد از جمله الزامات گزارش نماینده سازمان ملل متحد برگزاری سمیناری از دانشمندان علوم اجتماعی ایران برای ارائه نتایج مطالعات و یافته‌هایشان در مورد مسئله تبهکاری و بزهکاری جوانان در ایران بود. برآمدن گفت‌وگو با جامعه‌شناسان حول مسئله جوانان محصول همین شرایط است که از جمله با برگزاری «سمینار درباره مسائل اجتماعی شهر تهران» توسط مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران مطابق با طرح پیشنهادی گالوی پیش رفت.<sup>۱</sup>

گفت‌وگو با جامعه‌شناسان آنچه «مشکل ناسازگاری جوانان» می‌نامد را از خلال نظریه گذار توضیح می‌دهد. راسخ (۱۳۴۲) وضع اجتماعی جدید را ذیل «ناسازگاری جوانان» می‌فهمد و می‌نویسد جامعه ما در «مرحله انتقالی» و «در بحبوحه تحول و گرم‌گرما انتقال» است و در صدد است توضیح دهد «که هر جنبه انتقالی چگونه در پیدایی مسائل جوانان موثر است» (Rasekh, 1963, p. 334). او از «تئیهات روان‌شناختی و نوعی فرویدیسم ناپخته و نسجیده» در توضیح «ناسازگاری جوانان» برحذر می‌دارد و معتقد است «منشأ و مبدأ اموری از قبیل ناسازگاری‌های جوانان را باید در خود جامعه و عوامل اجتماعی جست» (Rasekh, 1963, p. 336). او اساساً «ناسازگاری» را «امتناع از قبول نقش و منزلت اجتماعی خود» تعریف کرده و معتقد است در «جامعه کهنه» چنین پدیده‌ای ناممکن است و فراتر رفته و «دوره جوانی» را «پدیده تازه» متعلق به دوره مدرن می‌داند که از «ناسازگاری» به واقعیت آغاز و با «توسازگاری» یا بازگشت و تطابق مجدد به واقعیت خاتمه پیدا می‌کند (Ibid, p.33).

<sup>۱</sup> مطابق گزارش «مجله دانشکده ادبیات»، «سمینار درباره مسائل اجتماعی شهر تهران» روز شنبه، اول اردیبهشت ۱۳۴۱، در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشکده ادبیات آغاز شد. افتتاح این سمینار با سخنرانی‌های علی‌اکبر سیاسی، رئیس دانشکده و احسان نراقی، مدیر مؤسسه، همراه بود. در روز نخست، موضوعاتی چون «شهرسازی و مسائل پیش‌روی یک شهر بزرگ، تاریخ تحول شهر تهران، مسائل دموگرافیک و مسائل حقوقی» مورد بحث قرار گرفت. روز دوم به بررسی «سازمان‌هایی اختصاص داشت که خدمات عمومی شهر تهران» را ارائه می‌دادند. در روز سوم، مسئله «مسکن شهری» و ابعاد مختلف آن محور اصلی بحث‌ها بود. در روز چهارم، ناپهنجاری‌ها و نابسامانی‌های زندگی شهری در تهران بررسی شد و به طور خاص، «مشکل ناسازگاری جوانان» به عنوان یکی از حادثترین مسائل روز مطرح گردید؛ مسئله‌ای که «توجه مصلحان اجتماعی و جامعه‌شناسان را به خود معطوف کرده بود». در روز پنجم، چهار مسئله اصلی شهرداری‌ها مورد بحث قرار گرفت و در نهایت، روز ششم به موضوع عمران تهران و همچنین عمران شهرستان‌ها اختصاص یافت. (Proceedings of the First Seminar on Social Issues of Tehran, 1964, pp. 111-121)

اباذری و همتی (۱۳۴۹) نیز به آنچه «مشکل نسل جوان» در غرب می‌نامند اشاره کرده و «شورش و عصیان جوانان» را ناشی از «دل زدگی از تمدن ماشینی» دانسته و معتقدند چون جامعه ایران یک «جامعه صنعتی» نیست پس «مسئله ما مسئله دیگری است: «اجتماع ما از یک طرف در هجوم عادات و رسوم غرب قرار گرفته و از طرفی دیگر سنت‌ها و آداب ایرانی نیز همچنان پا برجاست» و از این‌رو نوعی «سرگردانی و بلاتکلیفی» گریبانگیر ماست (Abazari & Hemmati, 1970, p. 4).

باین‌حال برزگر (۱۳۴۴) به مفهوم پریسامد «شکاف نسل‌ها» برای تبیین «مسئله جوانان» رجوع می‌کند: «نسل جوان مدعی است که نسل قدیم او را خوب درک نمی‌کند» و امکان و قوف نسل قدیم به «منویات و به آرزوها، به هدف به آمل و آرمان» آنها وجود ندارد (Barzegar, 1965, p. 131). او پس از توصیفی از وضع جوانان<sup>۱</sup>، و به‌عنوان یک راه حل نهادگرایانه ضمن تأکید بر لزوم «حس تفاهم و صمیمیت و یگانگی و وحدت نظر و اتفاق وحدت کلمه» بین نسل‌ها از خانواده‌ها، مدارس، آموزشگاه‌ها، جراید و روزنامه‌ها و مطبوعات و فرهنگ عمومی کشور دعوت می‌کند به این که «تعصبات، خودپرستی‌ها و خودخواهی‌ها را کنار بگذاریم» و ضمن «درک بهتر» همدیگر، برای جوانان، «وسایل تفریح سالم، ورزشگاه‌ها، میادین ورزشی، مشغولیات و تفریحات سرگرم‌کننده و گردش‌های علمی» فراهم کنیم (Barzegar, 1965, p. 133).

### ج. گفت‌وگو دینی: جوانان گمراه شده

اهل دین به طور عمومی جوانی را مترادف با «جمال معنوی طبیعی» و «خواهش سجایای اخلاقی» می‌داند که اگر با هدایت «مریبان لایق» جهت پیدا نکند می‌تواند به «سبک‌سری و خام عقلی» منجر شود و جوان را گرفتار «فساد اخلاق» کند (Falsafi, 1965, pp. 32–40, p. 52). وضع فعلی جوانان که از آن به «دوران بحرانی شباب»<sup>۲</sup> یاد می‌شود ناشی از «ضعف فکر و نارسایی بحرانی عقل» جوانان است و تنها با اتکا به «افکار روشن سالخوردگان عاقل» می‌توان از آن عبور کرد. «پیرسالخورده» همانند «پیغمبر الهی بین امت خود» راهنمای جوانان است (Falsafi, 1965, pp. 133–241). باین‌حال برخی روحانیون با قضایای دیگر گفت‌وگوها از جمله گفت‌وگو جامعه‌شناختی مخاطبه داشته و درصدد مباحثه با آن برآمده‌اند. از جمله حتی کرمانی (۱۳۴۴) به ارزیابی عملکرد «کنگره سازمان ملل باهدف پیشگیری از جنایات جوانان» (که پیش‌تر گالوی از آن یاد کرده بود) «با شرکت هزاران تن از قضات و جامعه‌شناسان برجسته برای پیشگیری از جنایات» در استکهلم می‌پردازد (Hojjati Kermani, 1965). حاصل کار این کنگره چهار اصل ذیل است: مبادله اطلاعات و تجربیات بین سازمان‌های پلیس کشورهای مختلف؛ توجه به «نقش طیب و بهداشت عمومی» (انتقاد اعضای کنگره از پزشکان و بخصوص روان‌پزشکان که به مداوای فردی اهمیت داده و به ابعاد جامعه‌شناختی مسائل روانی کمتر توجه می‌کنند) و امید به همکاری «سازمان‌های طبی در زمینه پیشگیری از جنایت با سازمان‌های ذی‌نفع {اجتماعی}»؛ اهتمام به نقش پلیس در پیشگیری («پلیس هر کشور گروه مخصوصی برای پیشگیری از جنایت داشته باشد و این سازمان از اعمال فشار به‌خصوص بر خاطیان خردسال خودداری نماید و بیشتر در فعالیت‌های آموزشی و تفریحی جوانان فعالیت کند») «اجتماع نقش بیشتری در پیشگیری از جنایت بر عهده گیرد و روی مسئله و هدایت حرفه‌ای و شغلی برای جوانان تکیه می‌کند». حتی کرمانی با اشاره به تکاپوی یک هفته‌ای قضات و جامعه‌شناسان برجسته دنیا می‌نویسد: «ملاحظه کنید صحبتی که در کار نیست، صحبت از اعتقادات مذهبی و اخلاقی

<sup>۱</sup> او در توصیفی از وضعیت نسل جوان می‌نویسد: «این نسل متأسفانه پشت‌پا به تمام سنن، عادات، آداب، رسوم، شعائر ملی و مقدسات مذهبی و ایمان زده و از هر چیز کهنه، ادبیات، شعر، موسیقی، نقاشی و آثار باستانی که باعث افتخار این گروه است متفر و متزجر است. از شنیدن غزلیات دلنشین حافظ و عراقی و شمس و سعدی و قصاید غزلی قالی، خاقانی، انوری، منوچهری و اشعار رزمی و پرشور فردوسی لذت کافی نمی‌برد کهنه را نمی‌پسندد و شعر نو را که اغلب متور است نه شعر مظلوم دوست دارد از تابلوهای نفیس گذشته، مینیاتورهایی قدیمی، از تذهیب کاری، از کاشی کاری، از صنایع ظریفه و هنرهای زیبا و از شاهکارهای هنری سابق و موسیقی دل‌انگیز قدیم انزجار دارد و باز از روی تقلید از مظاهر تمدن غرب به موسیقی جاز غربی و به نقاشی امپرسیونیسم و نقاشی پیکاسو اظهار علاقه می‌کند و آن را دلیل به تمدن و اروپایی‌گری می‌داند از خود ابتکار ندارد و فقط تقلید می‌کند هر رسوم، هر سنت، هر عادت قدیمی را منسوخ می‌داند طرفدار چیز نو می‌باشد حال آن چیز هر قدر مبتذل و بی‌ارزش و بی‌معنی و بی‌فایده باشد غرض، این نسل، نسل قدیم را خرفت و امل، محافظه‌کار، بی‌سواد قدیمی، کهنه‌پرست، مرتجع عقب‌افتاده، متعصب، جاهل، غیر دینامیک و غیر متمدن می‌داند» (Ibid, p. 133).

<sup>۲</sup> آسیمای بسیاری از جوانان عزیز ما پرموده است. روح جوانان امروزی آماده برای مسائل گوناگون است. رنگ بسیاری از آنها مانند شب ظلمانی تاریک و سیاه شده است. چشمان زیبای آنان میل به زردی پیدا کرده، بوی دهان بعضی از آنها فوق‌العاده نازک‌کننده و متعفن است. نشاط و غرور جوانی بیشتر از آنان درهم‌شکسته؛ دیوانگی و انتحار نسل جدید را تهدید می‌کند؛ کم‌خوابی، ضعف اعصاب، امراض جسمی، سوزاکه سفلیس و شانکر، آنها را همیشه رنج می‌دهد. عوامل فساد غرب‌زدگی، مدیریت، تقلید کورکورانه موسیقی، سینما و تئاتر، نمایش فیلم‌های جیمزباندی، پلیسی، عشقی، هندی سرتاسر شهوت و هیجان‌انگیز، از هر سو مانند سیل خروشان نونهالان و نوجوانان اجتماع ما را احاطه کرده و هر آن باید انتظار سقوط آنها را داشت. مذهب، شرم و حیا ناموس و وجدان به کلی از آنها دور شده و اغلب آنها به هیچ چیز ایمان ندارند. علاقه به مذهب و دین را نوعی عقب‌افتادگی و بازگشت به قرون وسطا می‌دانند. (Rouhani, 1966, p. 53).

جوانان است! آنها «درد را احساس می‌کنند» که «جهان از جنایات جوانان به ستوه آمده، اما «کمترین توجهی به انگیزه و علل بنیادی جنایات و مفاسد ندارند و یا نمی‌خواهند داشته باشند» (Ibid, p.39).

او ضمن نقد گفتمان جامعه‌شناختی و حقوقی - انضباطی در فهم و حل مسئله جوانان به ناکارآمدی آنها اشاره می‌کند: برگزاری «صدها کنگره و سازمان و تشکیلات و سمینار و هزاران نفر دانشمند و روان‌شناس، صرف وقت‌ها و بودجه‌ها» در مورد «طغیان‌های نسل جوان» بی‌فایده است اگر که «اعتقادات مذهبی - اخلاق جوانان» مورد توجه قرار نگیرد (Ibid, p.39). جوان در سن بلوغ به‌عنوان «دوران بحران و جنون» همچون «نبار باروت»ی است که برای منفجر شدن نیازمند کنترل از طریق «مواظبت علمی، اخلاقی و با اتکا به ایمان به خدا» و اشنایی با «اهداف عالی‌ه انسانی» است (Ibid, p.40).

در همان حال خرده‌گفتمان دیگری در بین اهل دین شکل می‌گیرد که به دنبال پاسخ دیگری به پیدایی مسئله جوانان است و از این جهت با گفتمان جامعه‌شناختی امکان مخاطبه می‌یابد: مجله «مکتب اسلام» به‌عنوان سخنگوی افکار گروهی از روحانیون و طلاب، سرچشمه اصلی وضع فرهنگی جوانان را به «انقلابی... که در عالم صنعت برپا شده» بر می‌گرداند که در کنار پیامدهایی که برای بهبود زندگی بشر داشته بعلاوه «بسیاری از قید و بندهای سابق را برداشته» و «آزادی بی‌حساب و نامحدود»ی را جایگزین آن کرده است. در نتیجه این تحولات جدید، سطحی از «بدینی و تحقیر مخصوصی نسبت به تمام شئون زندگی پیشین و از جمله عقاید مذهبی و اصول اخلاقی» به وجود آمده و با تضعیف مبانی اخلاقی، «انواع فساد اخلاق» در دسترس همگان قرار گرفته است. «رشته اعتقاد و ایمان» پاره شده و در نتیجه «مفهوم واقعی عقاید و دستورات مذهبی» آن‌طور که باید برای نسل جوان معرفی نشده، آنها از درک صورت واقعی آن دور افتاده‌اند. راه‌حل این است که «اصول ایمان و اخلاق در اجتماعات زنده شود» و «نوشتن کتاب‌ها، مخصوصاً جزوات کوچک» که «نسل جدید را با تعلیمات اسلام آشنا کند» به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کارها در پیش گرفته شود (Maktab-e Islam, March 1962, p. 25).

به‌عنوان نمونه‌ای از سیاست‌گذاری در گفتمان دینی، «مجمع علمی نجات نسل جوان» توسط گروهی از روحانیون تأسیس می‌شود که به‌خوبی نشان‌دهنده نگرش این خرده‌گفتمان به «مسئله جوانان» است. مکارم شیرازی (۱۳۴۳) اهداف این مجمع به‌عنوان «پناهگاه جوانان» را این‌گونه بیان می‌کند: اولاً «بالا بردن سطح افکار جوانان» از طریق تألیف و نشر «کتاب سودمند اخلاقی و مذهبی» و قراردادن آن در دسترس جوانان، ثانیاً «مبارزه پیگیر و جدی با عوامل فساد اخلاق» جوانان از قبیل: مواد مخدر، مشروبات الکلی، قمار، مطبوعات مضر، رمان‌های عشقی و جنایی، فیلم‌های شهوت‌انگیز و همراه‌کننده مراکز فساد، و ثالثاً «تشویق جوانان بیکار به کار و تشویق نیکوکاران به ایجاد کار برای نسل جوان» به‌منظور بهره‌برداری از نیروی خلاق آنها (Articles of Association of the Scientific Society for the Salvation of the Young Generation, cited in Makarem Shirazi, 1964, p. 45).

## ۵. نتیجه‌گیری

به طور دیرپایی و به‌ویژه در قریب به نیم‌قرن پس از انقلاب اسلامی، «جوانان» یک موضوع مباحثه دایمی و همیشگی در مباحثات سیاسی و اجتماعی بوده و نهادسازی‌ها و سیاست‌های متنوعی پیرامون هدایت، مراقبت، کنترل، شناخت و ساماندهی آنها پدید آمده است. در این مباحثات توضیحات متفاوتی پیرامون جوانان و جایگاه آنها و مطالباتشان و نحوه مواجهه «صحیح» با آنها مطرح شده است. هریک از این سیاست‌ها و طرح‌های برآمده از دولت‌ها یا نیروهای اجتماعی و مدنی، برای مدتی نظامات فرهنگی و اجتماعی اداره کشور و محور گفتگوهای عمومی را شکل داده؛ اما پس از مدتی جای خود را به سیاست و طرح تازه‌ای داده است و در وضع اخیر با برجسته‌شدن مسئله سالمندی و تغییر در هرم سنی جمعیت کشور، چشم‌انداز به حاشیه رفتن جوانان از مباحثات عمومی آشکار شده است.

اکنون روشن شده که برآمدن «جوانان» به‌عنوان مسئله اجتماعی و فرهنگی و محوریت یافتن آنها در حوزه عمومی، ماهیت تاریخی دارد. در واقع دهه ۱۳۴۰ شمسی آغاز پیدایی «گفتمان جوانی» در ایران معاصر است. برای نخستین بار تغییر در ترکیب جمعیتی کشور موجب رویت‌پذیری «جوانان» و تبدیل آنان به ابژه شناخت و سیاست‌گذاری شد. پیش‌تر و به‌ویژه در دوره پهلوی اول، به واسطه اقتضات دولت‌سازی مدرن، جمعیت کشور از خامی و توده گی مبهم آن خارج شده و احصا و دسته‌بندی شد. به واسطه قانون سجل، قانون شهادت، قانون آموزش و قانون بهداشت شمار و کیفیت جمعیت کشور شناسایی و موضوع برنامه ریزی قرار گرفت. هرچند در دوره پهلوی اول «زنان» به‌عنوان بخشی از جمعیت به یک «مسئله» تبدیل شده و در قالب قانون کشف حجاب اجباری یا قانون لباس

متحدالشکل، موضوع سیاستگذاری فرهنگی و کنترل اجتماعی دولت قرار گرفتند؛ اما تنها در دهه چهل شمسی است که برش دیگری از جمعیت یعنی جوانان به «مسئله اجتماعی» بدل شده و به موضوع مباحثه عمومی بدل شدند.

مقاله بر مبنای چارچوب نظری - روشی فوکو نشان داد که برآمدن مسئله جوانان صرفاً یک رخداد جمعیتی در دهه چهل نبود بلکه نقطه عطف تبدیل بخش جوان جمعیت به موضوعی برای مداخله، تنظیم و کنترل بود. سه گفتمان شناسایی شده - حقوقی، جامعه‌شناختی و دینی - هر یک متکی به فناوری‌های گفتمان خاص خود برای مدیریت و شکل دادن سوژگی جوانی بودند: «جوان متهم» نیازمند مراقبت قضایی و پیشگیری از جرم از طرف یک مرجع صالحه، «جوان ناسازگار» نیازمند اصلاح نهادی و باز جامعه‌پذیری توسط دولت به‌عنوان یک مرجع نهادی و «جوان گمراه» نیازمند بازگشت به ایمان و هدایت توسط یک مرجع اخلاقی برتر بود. آنچه این سه گفتمان را در عین تمایز در احکام و گزاره‌هایشان با یکدیگر متحد می‌کند درک از جوانی به‌مثابه نیرویی مخرب و ویرانگر است که باید تحت کنترل و مراقبت توسط یک مرجع برتر قرار گیرد. فی‌الواقع درک سنتی و پیشامدرن از «جوانی به‌مثابه خامی» که نیازمند پرورش و مراقبت است حتی با ظهور نظامات دولت‌سازی مدرن در ایران نیز به حاشیه نرفت، بلکه به‌صورت دگردیسی شده‌ای در مباحثات حقوقی و جامعه‌شناختی جدید بروز یافت.

جوانی به‌مثابه یک نیروی مولد هنوز در دهه چهل شمسی ظهور تاریخی نیافته است. برخی عوامل بر این تحول گفتمانی مؤثر بود که باید مورد مذاکره قرار گیرد؛ اولاً تغییرات فرهنگی ناشی از جنبش‌های نوپدید اجتماعی در اروپا و آمریکا به‌ویژه «جنبش جوانان» و دیگر جنبش‌های موازی آن نظیر «جنبش دانشجویی» یا «جنبش زنان» و نیز «جنبش‌های ضد استعماری» در سطح جهانی فراگیر شد و حوزه عمومی و اجتماعی ایران نیز از آن بی‌نصیب نماند؛ ثانیاً دولت پهلوی دوم برای حل بحران جوانان در دهه چهل برخی سیاست‌گذاری‌های سیاسی و امنیتی و نیز اجتماعی و فرهنگی را در پیش گرفت که پیامدهای واگرایانه این برنامه‌های سیاستی و تربیتی تدریجاً در اوایل دهه پنجاه آشکار شد و ثالثاً گفتمان نیروهای اجتماعی مخالف دولت پهلوی اعم از گروه‌های چپ یا نیروی اجتماعی دینی توسعه و گسترش یافت و فناوری‌های گفتمانی آنها در بین گروه‌های مختلف اجتماعی فراگیر شد. بدین ترتیب در تلفیق این سه و نیز تغییرات وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشور، شرایط امکانی ظهور آنچه می‌توان سوژه «جوان مبارز» نامید فراهم شد و «جوان مبارز» به‌عنوان یک نیروی مولد و سازنده به محور تحولات منتهی به وقوع انقلاب اسلامی و پس از آن بدل شد. گفتمان‌های نوپدیدی شکل گرفتند که به‌تمامی در پی آزادسازی و به خدمت درآوردن انرژی و شور جوانی مبتنی بر فناوری‌های خاص خود بودند. غلبه گفتمان دینی و استقرار یک حکومت دینی وضعیت دوگانه‌ای ایجاد کرد: از یک‌سو نگاه مولد و سازنده به جوانی و به‌طور کلی جمعیت و از سوی دیگر بنا بر اقتضائات نظم لاجرم به دنبال کنترل و هدایت جوانان و جمعیت است و به نظر می‌آید که همین وضعیت خاص، شاکله سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی جمهوری اسلامی در مقطع پس از انقلاب اسلامی تا به امروز را به‌رغم تکثر و تعدد مفاهیم و رویه‌ها تشکیل می‌دهد که نیازمند پژوهش‌های بیشتر است.

## References

- Ashofteh Tehrani, A. (1985). *Sociology and Population Forecasting in Iran*. Isfahan: Isfahan Academic Jihad Press. (In Persian).
- Abazari, Y., & Hemmati, M. (1970). *How Do University Students Spend Their Leisure Time?* Maktab-e Ma Magazine, (13). (In Persian).
- Smart, B. (2006). Michel Foucault. Translated by L. Javafeshani & H. Chavoshian. Tehran: Ketab-e Ameh. (In Persian).
- Barzegar, S. (1965). *The Young Generation, the Old Generation*. Masael-e Iran, (28). (In Persian).
- Tajik, M. R. (2004). *Discourse, Counter-Discourse and Politics*. Tehran: Institute for Humanities Research and Development. (In Persian).
- Javan, J. (1988). *The Population of Iran and Its Geographical Setting*. Mashhad: Ferdowsi University Press. (In Persian).
- Hojjati Kermani, A. (1965). *Once Again on the Young Generation: Society Is Troubled by Juvenile Delinquency*. Darsha'i az Maktab-e Islam, 6(12). (In Persian).

- Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. (2003). Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Tehran: Ney Publication. (In Persian).
- Rasekh, S. (1963). The Social Causes of Youth Maladjustment. *Masael-e Iran*, (7). (In Persian).
- Rouhani, M. A. (1966). The Young Generation and a Dangerous Future: A Portrait of Contemporary Youth and the Realities of Their Deviance. *Masjed-e A'zam*, (20). (In Persian).
- Statistical Yearbook of Iran. (1976). General Population and Housing Census (1966). Tehran: Statistical Center of Iran. (In Persian).
- Statistical Yearbook of Iran. (1956). General Population and Housing Census. Tehran: Statistical Center of Iran. (In Persian).
- Proceedings and Reports of the First Seminar on Social Issues of Tehran. (1964). Tehran: Institute for Social Studies and Research. (In Persian).
- Social Indicators of Iran. (1978). A Preliminary Study. Tehran: Plan and Budget Organization. (In Persian).
- Shabestari, M. (1964). The Question of Youth in Our Country. *Darsha'i az Maktab-e Islam*, 5(9). (In Persian).
- Sheghaghi, M., & Heydari, A. (2019). The Problematization of Youth: A Historical Study of the Visibility of Youth in Contemporary Iran. *Sociological Studies*, 26(2). (In Persian). DOI: [10.22059/JSR.2020.75858](https://doi.org/10.22059/JSR.2020.75858)
- Sahebolzamani, N. (1966). The Resurrection of Youth. *Masael-e Iran*, (35). (In Persian).
- Amidi Nouri, E. (1963). Causes of Juvenile Crime and the Necessity of Establishing Juvenile Courts. *Kanoon-e Vokala Journal*, (88). (In Persian).
- Karimi, S. (2016). A Study of the Concept of Youth in Iran's Political Field (From the Constitutional Revolution to the 1960s). Master's Thesis. (In Persian).
- Galloway, E. (1963). The United Nations and Juvenile Delinquency in Iran. *Masael-e Iran*, (14). (In Persian).
- Falsafi, M. T. (1965). Youth from the Perspective of Reason and Emotions. Tehran: Maktab-e Islam Publications. (In Persian).
- Foucault, M. (1997). Reason in Politics. Translated by E. Fooladvand. Tehran: Tarh-e No Publication. (In Persian).
- Foucault, M. (2008). Discipline and Punish. Translated by N. Sorkhoush. Tehran: Ney Publication. (In Persian).
- Foucault, M. (2005). The History of Sexuality, Volume I: The Will to Knowledge. Translated by N. Sorkhoush. Tehran: Ney Publication. (In Persian).
- Foucault, M. (2004). Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–1976. Translated by R. Najafzadeh. Tehran: Rokhdad-e No Publication. (In Persian).
- Foucault, M. (2011). The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979. Translated by R. Najafzadeh. Tehran: Ney Publication. (In Persian).
- Makarem Shirazi, N. (1964). Problems of Youth. Qom: Majma'-e Elmi-ye Nejat-e Nasl-e Javan. (In Persian).
- Mokri. (1963). Causes of Crime. *Hoghough-e Emrooz*, (2). (In Persian).
- Mills, S. (2009). Discourse. Translated by F. Mohammadi. Tehran: Hezareh Sevom Andisheh. (In Persian).
- Mills, S. (2010). Michel Foucault. Translated by D. Nouri. Tehran: Markaz Publication. (In Persian).
- Bozorgmehr, Mehdi (1982), Demographic components of political instability: The case of Iran (master thesis), San Diego University.
- Dant, Tim (1991), Knowledge, Ideology and Discourse: a Sociological Perspective, London: Rutledge.
- Dean, M. (1994), Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology, London: Routledge.
- Dean, M. (1999). Governmentality: Power and rule in modern social .London: Sage.
- Hall, Stuart (1992). Culture, Media, Language, London: Routledge.